

نگاہی بہ

فرہنگ ترکمان خراسان

فولکلور ترکمان خراسان

اعمال سالاریان

نکاحیہ
فرہنگ تترکان جسر اسان

فولکلور ترکان خراسان

نکاهی:
فرہنگ ترکمان جہان

فولکلور ترکمان خراسان

امیل سالاریان

تألیف و گردآوری:
اسماعیل سالاریان

Dorjesokhan@gmail.com

نگاهی به فرهنگ ترکان خراسان (فولکلور ترکان خراسان)

چاپ اول: ۱۳۹۸ شمارگان: ۱۰۰۰ جلد
ویراستار: مهدی میمندی
گرافیک: انتشارات درج سخن
خوشنویس: خلیل رستمی بجنوردی
کتاب آرایی: کانون آگهی و تبلیغاتی ائلما
قیمت: ۵۰۰۰۰۰ ریال

سرشناسه: سالاریان، اسماعیل، ۱۳۳۴
عنوان و نام پدیدآور: نگاهی به فرهنگ ترکان خراسان (فولکلور ترکان خراسان) /
تألیف و گردآوری اسماعیل سالاریان؛ ویراستار مهدی میمندی.
مشخصات نشر: بجنورد: درج سخن، ۱۳۹۷.
مشخصات ظاهری: ۳۹۸ ص.
شابک: ۹۷۸-۶۲۲-۶۴۱۵-۱۵-۶
وضعیت فهرست نویسی: فیپا
موضوع: ترکان -- ایران -- خراسان -- آداب و رسوم و زندگی اجتماعی
موضوع: Turks -- Iran -- Khorasan (Province) -- Social life and customs
رده‌بندی کنگره: ۱۳۹۷ س۲ ۴/ت DSR۷۲
رده‌بندی دیویی: ۹۷۹۸۵/۹۵۵
شماره کتابشناسی ملی: ۵۵۳۹۷۷۱

تهران، انقلاب، خیابان دانشگاه، تقاطع خیابان واندانمیری، پاساژ دانشگاه، پلاک ۱۲
کتابفروشی الامن هفتی، زبان ناشر
خراسان شمالی: بجنورد، بلوار استقلال، استقلال ۳۳، پلاک ۱۴، انتشارات درج سخن
خراسان رضوی: مشهد، بلوار معلم، معلم ۱۸، انتشارات درج سخن

فهرست

سخنی چند. علیرضا صرافى	۷
مقدمه مؤلف	۱۲
فصل ۱. تولد و نام‌گذاری نوزاد	۱۵
فصل ۲. آداب و رسوم عروسی	۲۳
فصل ۳. شب چله	۴۵
فصل ۴. چهارشنبه‌سوری	۵۳
فصل ۵. عید نوروز	۶۱
فصل ۶. لباس‌های سنتی	۷۹
فصل ۷. رقص‌های سنتی	۸۹
فصل ۸. بازی‌های محلی و سنتی	۹۹
فصل ۹. کشتی با چو خا	۱۲۹
فصل ۱۰. مراسم طلب باران	۱۳۳
فصل ۱۱. غذای‌های ملی، سنتی	۱۳۷
فصل ۱۲. انواع آتش‌های نذری و سنتی	۱۵۵
فصل ۱۳. جشن‌های ملی و مذهبی	۱۶۳
فصل ۱۴. مراسم آداب رمضان	۱۶۹
فصل ۱۵. لالایی‌های مادرانه	۱۷۵
فصل ۱۶. چیستان‌ها	۱۸۵
فصل ۱۷. ضرب المثل‌ها	۱۹۷
فصل ۱۸. باورها	۲۱۳
فصل ۱۹. دعاها	۲۴۷
فصل ۲۰. نفرین‌ها	۲۵۷

فصل ۲۱. سوگندها.....	۲۶۵
فصل ۲۲. نظرگاه‌های خراسان	۲۷۱
فصل ۲۳. برخی سنت‌های قدیمی ترکان خراسان	۲۸۱
فصل ۲۴. گیاهان دارویی و طب سنتی	۲۹۱
فصل ۲۵. اسپند و کاربردهای آن.....	۳۰۱
فصل ۲۶. داستان‌ها.....	۳۰۹
فصل ۲۷. ادبیات شفاهی.....	۳۲۱
فصل ۲۸. مراسم سوگواری.....	۳۵۵
فصل ۲۹. مراسم محرم	۳۶۵
فصل ۳۰. ادبیات مرثیه و ییغی‌لار	۳۷۱
فصل ۳۱. نوحه‌های ترکی	۳۸۷

سخنی چند

آن کیست کاندِر رفتنش صبر از دل ما می برد؟
ترک از خراسان آمده، از فارس یغما می برد.
سعدی

خراسان خاستگاه و مسقط الرأس ترکان غرب جهان اعم از ترکان آذربایجان و عراق عجم و بین‌النهرین و آناتولی و اروپای شرقی است، بی‌جهت نیست که سلسله‌جنبان شعر و ادبیات کلاسیک بیش از صد میلیون ترکان غرب شاعری از اسفراین به نام عزالدین پورحسن (مشهور به حسن‌اوغلو) است. بنا بر نوشته پروفیسور عمر فاروق آکون خواجه دهانی بنیانگذار ادبیات تصوفی ترکی در آناتولی نیز از ترکان خراسان بوده است.^۱ همچنانکه بزرگانی چون عاشیق پاشا، پیر سلطان ابدال و حاجی بکتاش ولی نیز از خراسان بودند و بنا به تحقیقات الکساندر خودوزکو^۲ کوراوغلو (قهرمان حماسی ادبیات مردمی عاشیقی) نیز از اهالی خراسان شمالی بوده که به غرب آمده و در حد فاصل خوی، ارزروم به جنگ و گریز با حاکمان وقت پرداخته است.^۳ همه این‌ها نشانه‌هایی از این واقعیت تاریخی‌ست که خراسان یک حوزه فرهنگی قوی بوده و در شکل ادبیات کلاسیک و ادبیات شفاهی ترکان غربی جهان نقش معلم اول را بر عهده داشته است.

1- Ömer Faruk Akün -DİVAN EDEBİYATI -İslâm Ansiklopedisi cilt: 09; sayfa: 394

۲- الکساندر خودزکو سفیر روسیه در تبریز که قدیمی‌ترین روایت مکتوب داستان کوراوغلو از زبان عاشیق صادق بنا به خواست وی نوشته شده است و اکنون در پاریس نگهداری می‌شود.

3 -Faruk Sümer-Nurettin Albayrak -KÖROĞLU -İslâm Ansiklopedisi cilt: 26; sayfa: 269

خراسان در زمان‌های قدیم به سرزمین بزرگتری گفته می‌شد که علاوه بر استان‌های سه‌گانه ایرانی شامل بخش‌هایی از کشور ترکمنستان و افغانستان و... نیز بوده است. اما در دوران معاصر این تنها استان‌های شمال شرقی ایران است که با نام تاریخی خویش خراسان نامیده می‌شوند. متأسفانه در ایران علیرغم پاسداشت از این نام تاریخی سرزمینی، از هویت تاریخی و ارزش‌های فرهنگی مردمان آن سرزمین کماهو حقه پاسداری نشده است. به طوری که در طول نود سال اخیر موقعیت ترکان خراسانی مرتباً تنزل نموده و اگر زحمات و جان‌فشانی‌های تنی چند از فرهنگ‌دوستان این خطه نبود، میدان کار بسیار خلوت و سوت و کور می‌نمود.

خوشبختانه در سال‌های اخیر نویسندگان و پژوهشگران شریفی چون، احمد تکلیفی چاپشلو، علی اکبر سراج اکبری، خانم فاطمه عزیزی، جلال قلی‌زاده، محمد اسماعیل مقیمی، سید علی میرنیا، اسماعیل نعمتی پایدار و اساتید شعر و موسیقی همچون بخشی حاج قربان سلیمانی و بخشی محمدحسین یگانه و تقی خسروی به همراه بسیاری از بخشی‌ها و شعرا و هنرمندان این خطه کمر همت بالا زده و در راه احیای زبان و ادبیات و موسیقی سنتی خویش که بخش مهمی از میراث معنوی و مشترک ایرانیان و در عین حال ترکان جهان است، گام‌های ارزشمندی برداشته‌اند. از جمله پرکارترین فعالین فرهنگی دوست و همکار قلمی ما جناب آقای مهندس اسماعیل سالاریان است.

درباره نویسنده:

اسماعیل سالاریان متولد سوم آبان‌ماه سال ۱۳۳۴ در گریوان از توابع بجنورد (مرکز خراسان شمالی) است، تحصیلات ابتدایی خویش را در زادگاه خویش و متوسطه را در شهر بجنورد به انجام رسانده، سپس وارد رشته مهندسی برق (الکترونیک) دانشگاه فردوسی مشهد شده، در سال ۱۳۶۵ موفق به اخذ لیسانس مهندسی برق گردیده است. وی پس از نزدیک سی سال کار در مخابرات استان خراسان (رضوی) در سال ۱۳۹۴ بازنشسته شده، او همچنین مربی دانشگاه علمی- کاربردی مخابرات مشهد می‌باشد و ساکن شهر مقدس مشهد است.

مهندس سالاریان از همان دوران جوانی به خصوص از دهه شصت در کنار فعالیت‌های اجتماعی و کارهای اداری، در زمینه زبان و ادبیات و فرهنگ ترکان خراسان نیز به مطالعه و تحقیق پرداخته است. وقتی علت این همه علاقه‌مندی ایشان را جویا شدیم اظهار داشتند: «تشویق بزرگانی چون مادر، پدر، دایی و برخی دوستان در کودکی و نوجوانی و برخی اساتید در دهه‌های اخیر در علاقه‌مندی‌ام به زبان و ادبیات ترکی تأثیر فراوانی داشته است.

زبان مادری من؛ زبان قلب و ذهن، پیش‌نیاز رشد هیجانی و ذهنی، شاخصی برای هویت فرهنگی و بنیانی برای یادگیری زبان‌های دیگر برایم بوده است. من با این زبان رشد یافته و زندگی کرده‌ام، هر چند که در مدارس به فارسی که زبان رسمی ماست، آموزش دیده‌ام و در محل کار و اجتماع به این زبان حرف زده‌ام؛ ولی در همان حال نیز ترکی فکر کرده‌ام.»

وی درباره علت نگارش کتب خویش می‌گوید:

«مطمئناً تمامی شاعران و نویسندگان بزرگ آثار پیشینیان خود را مطالعه نموده‌اند. چیزی که شاعران و نویسندگان ترک خراسان از آن محروم بوده‌اند. دلیل آن نبود چنین منابعی نیست، بلکه دور نگه داشتن از چشم ایشان و یا از بین بردن کتب ترکی بود. گمنام نگاه داشتن شعرا و نویسندگان ترک زمینه‌ای را فراهم می‌سازد تا عموم ترکان (خراسان) بزرگترین شعرای خود را نشناسند.

همچنین آثاری که در آذربایجان، ترکیه و حتی ایران درباره زبان و ادبیات ترکان خراسان نوشته شده‌اند، صرف نظر از پاره‌ای مسائل که خیلی کلی هستند و بنا به ضرورت موضوع، اندک اشاراتی به اشعار برخی شاعران ترک خراسانی می‌شود که استخراج مطالب مربوط به ترکان خراسان برای اغلب خوانندگان ممکن نبوده و یا لاقابل به این راحتی امکان‌پذیر نمی‌باشد. این دلایل مرا ترغیب به تحقیق و تدوین مطالبی در زبان و ادبیات ترکان خراسان کرد.»

اما نوشتن کتاب را مشخصاً پس از فراغت از کار و در دوره بازنشستگی شروع کرده که خود کارنامه‌ای ارزشمند و ماندگار از فعالیت‌های فرهنگی ایشان به شمار می‌رود. وی پس از بازنشستگی خود، علاوه بر کتاب حاضر، پنج کتاب دیگر نیز به شرح زیر منتشر نموده است:

- ۲- ناغیل لار بوقچاسی چاپ اول (۱۳۹۶ ناشر: بخشایش، قم)
- ۳- مثنوی یوسف و زلیخا اثر خطی کریم میرعلی سبزواری بازخوانی اسماعیل سالاریان با مقدمه و نظارت علمی دکتر حسین محمدزاده صدیق چاپ اول (۱۳۹۷ انتشارات تکدرخت، تهران)
- ۴- نگاهی به ادبیات ترکان خراسان، چاپ اول (۱۳۹۷ انتشارات تکدرخت، تهران)
- ۵- ترکی خراسانی و قواعد آن، چاپ اول (۱۳۹۸ انتشارات اختر، تبریز)

کتابی نیز به نام «فرهنگ کنایات ترکی (خراسانی)» یا جلد دوم کتاب تمثیل و مثل را در دست تألیف دارد.

ناگفته پیداست که این حجم اثر، حاصل سال‌ها کار مستمر ایشان بوده و طی چند سال اخیر فرصتی برای بازنویسی و ویرایش نهایی پیدا شده، تا به جامه چاپ آراسته گردند.

دربارهٔ اثر حاضر:

هر چند آقای سالاریان پیش از تدوین این کتاب بخشی از داستان‌ها و امثال و حکم ترکان خراسان را در قالب کتاب‌های «تمثیل و مثال» و «ناغیل لار بوقچاسی» ارائه نموده است، اما در این کتاب کوشیده است تا علاوه بر موضوعات فوق، گشت و گذاری در بسیاری از دیگر موضوعات فولکلور داشته باشد.

معرفی و شناساندن فولکلور (فرهنگ عامه) به عنوان شاخص مهم فرهنگی در هر منطقه، موجب برقراری پیوندهای عمیق نسل امروز با پیشینهٔ تاریخی و فرهنگی خود می‌شود و نیز منبع مناسبی برای معرفی داشت‌ها و ظرفیت‌های فرهنگی منطقه است که نویسنده در این کتاب تلاش کرده با استفاده از منابع موجود و تحقیقات میدانی، فرهنگ عامهٔ ترکان خراسان را به دوستداران و علاقمندان به فرهنگ و کتاب معرفی نماید.

این کتاب دارای ۳۱ فصل است که بخش‌های مهمی از فولکلور ترکان خراسانی را از جمله آداب و رسوم و باورها، رقص‌ها و بازی‌های فولکلوریک، طبابت سنتی، لباس‌ها و غذاهای بومی و فصولی از ادبیات شفاهی و ... شامل می‌شود. هر چند کتاب به فارسی نگاشته شده، اما هر

جا که نمونه‌هایی از ادبیات شفاهی ارائه شده، نویسنده آن را به ترکی و عموماً نیز همراه با ترجمه فارسی آن ارائه داده است.

گفتنی‌ست اغلب این فصول در واقع دریچه‌هایی کوچک هستند بر مبحث مربوطه، تمامی گنجینه فولکلور ترکان خراسان بزرگ با همه عظمت خویش تا کنون نه جمع‌آوری شده و نه مورد تحقیق و پژوهش قرار گرفته‌است. این کار نیز از عهده یک فرد خارج است و نیاز به کار مستمر گروهی، سازمان‌یافته و درازمدتی دارد که امیدواریم پیش از آنکه بسیاری از آن‌ها در کوران مدرنیزاسیون جامعه به فراموشی و نابودی مطلق کشیده شوند، با همت فرهنگ دوستان و مساعدت مسئولین و متولیان فرهنگی خراسان، جمع‌آوری و در قالب مجموعه‌ها، کتاب‌ها و فایل‌های صوتی و تصویری منتشر شوند.

علیرضا صراف‌فی

مقدمه مؤلف

هر ملّتی برای خود دارای فرهنگ، زبان، ادبیات و تمدّن خاصی می‌باشد که از ویژگی‌های اصلی آن ملّت محسوب می‌شود. ما ترکان در خراسان بزرگ نیز دارای فرهنگ، آداب و رسوم سنتی مخصوص خودمان می‌باشیم که باید قدر آن را بدانیم. فرهنگ ما، در واقع سند هستی و هویت ما محسوب می‌شود و هر یک از ما به اندازه فعالیت خود در هر چه غنی‌تر شدن آن سهمی را دارا هستیم و در قبال آن تعهداتی به عهده داریم. بایستی در شناختن، شناساندن و احیای ارزش‌های فرهنگی و سنتی نهفته در این منطقه از کشورمان قدم برداریم که وظیفه‌ایست همگانی!

فرهنگ عمومی، میراث غیر مادی ملّت‌هاست و یکی از ویژگی‌های آن، تکرارپذیری و قابلیت انتقال آن به نسل‌های آینده است. از این رو می‌توان فرهنگ عمومی ترکان در منطقه خراسان بزرگ را مجموعه‌ای از رفتارها، گفتارها، پوشش‌ها، آداب، رسوم و عاداتی دانست که ترکان این منطقه آن‌ها را از گذشتگان و نیاکان خود به ارث برده‌اند. عاداتی که شاید از ابتدای بشریت آغاز شده و یا لااقل مربوط به دوره‌های بسیار باستانی می‌باشند؛ به عبارت کلی‌تر می‌توان فولکلور را میراث قومی و معنوی ترکان در این منطقه دانست.

هر چند فرهنگ عمومی ترکی، میراث پیشینیان است، اما در حال حاضر و در بطن زندگی امروزی ترکان نیز وجود دارد و هنوز هم زنده، پویا، جذاب و با صلابت بر پای ایستاده است. ترکان در خراسان بزرگ، در حال حاضر نیز با مجموعه دانسته‌هایی که از گذشته‌های دور و از نسل‌های گذشته به جا مانده و سینه‌به‌سینه جا عوض کرده و به آن‌ها رسیده است زندگی می‌کنند. در حقیقت همین فرهنگ است که تا حدّ زیادی به زندگی آن‌ها معنا و مفهوم می‌بخشد. آن‌ها را به

ادامه زندگی دلگرم می‌سازد. در واقع، اگر فرهنگ ترکان را از آن‌ها بگیریم، تمام هویت آن‌ها را گرفته‌ایم که بدون آن زندگی غیرممکن خواهد بود.

هر چند که در برخی موارد فرهنگ حاکم بر زندگی امروزی ترکان، با فرهنگی که پیشینیان ما با آن زندگی می‌کرده‌اند متفاوت است؛ اما به هر حال، بخشی از میراث گذشتگان ماست که بنا به مقتضیات زمان و شرایط امروز، تغییراتی در آن به وجود آمده است و به شکل قابل استفاده برای زندگی امروز ما تبدیل گردیده است.

به علت گستردگی موضوع فرهنگ، تنوع بسیار زیاد آن و با توجه به اینکه هر منطقه، شهر و روستا علاوه بر آثار فرهنگی مشترک، آثار مخصوص به خود را نیز دارا می‌باشد و نیز جمع‌آوری تمامی آثار فرهنگی منطقه موردنظر، آن هم با واریانت‌های مختلف، کاری ناممکن است؛ اما تلاش‌های بسیاری در حوزه جمع‌آوری فرهنگ منطقه خراسان انجام گرفته است.

در گردآوری این مجموعه سعی بر آن شده که با ترکان هر محل و به خصوص با بزرگان و افرادی که بیشتر در روستا و شهرها قابل اعتماد هستند، هم صحبت شده و پس از آشنایی با فرهنگ، آداب و رسوم مردم، آن‌ها را به رشته تحریر درآوریم تا خوانندگان نیز با آن آشنا شوند و با تلاش چندین ساله و بدون برداشت‌های شخصی و دور از واقعیت، مطالب و یافته‌های خود را به‌طور ساده و قابل فهم مکتوب کنیم تا گذشت زمان باعث پاک شدن آن‌ها از خاطرها نشود.

هر چند متن‌ها و ابیات ترکی در هر یک از موارد فوق از شهر یا منطقه خاصی جمع‌آوری شده‌اند، ولی تقریباً در بین تمامی ترکان خراسان و حتی دیگر ترکان در شهرهای ایران با اندکی تفاوت یافت می‌شوند. جهت حفظ اثر معنوی و شفاهی، آن‌ها را با ذکر راوی و منبع آورده‌ایم. بدینوسیله از همکاری تک‌تک همه این عزیزان قدردانی و تشکر می‌نماییم.

امیدواریم این خدمت فرهنگی و ادبی که اغلب عبارات ترکی در آن، جهت سهولت درک معنایی، تصحیح و به فارسی نیز ترجمه شده‌اند، مورد قبول تمامی عزیزانی که عشق به زبان مادری، فرهنگ، هویت و وطن خود دارند، قرار گیرد و بتواند به صورت یک الگوی راه‌گشا و زمینه‌ساز پژوهش، مورد توجه کسانی که به گردآوری سنت‌های شفاهی منطقه خود علاقه دارند؛ واقع شود.

در اینجا جا دارد مراتب سپاس خود را از محضر استاد ارجمند آقای مهندس «علیرضا صرافی» که با راهنمایی، همدلی و تشویق خود مرا به سر و سامان بخشیدن مطالب جمع‌آوری شده قرین منت خود ساختند، اعلام نمایم.

اسماعیل سالاریان ۱۳۹۸

فصل ۱

تولد و نام گذاری نوزاد

به دنیا آوردن فرزند و زایش (دوغوم / Doğum) در بیشتر ادیان و فرهنگ‌ها، به‌ویژه در جوامع سنتی و روستایی از چنان اهمیت و جایگاهی برخوردار است که بی‌شک مراسم و باورهای گسترده‌ای چه در زمان بارداری و چه در زمان زایمان و چه بعد از آن را در پی دارد. بین ترکان خراسان رسم است که در اولین بارداری هر زن، هنگامی که پا به ماه هفتم حاملگی می‌گذارد، خانواده‌اش مجموعه‌ای از وسایل شامل: لباس، لوازم خواب و حمام نوزاد را به خانه دخترشان بفرستند.

سابقاً در خراسان زایشگاه و بیمارستان نبود و زایمان‌ها در خانه‌ها صورت می‌گرفت، قابله‌های تحصیل کرده دانشگاهی مانند امروز وجود نداشت. به جای آن‌ها زنان سالخورده به نام «قابله» یا «ماما» که به جای تحصیلات در کار خود تجربه داشتند، در امر زایمان مادران را یاری می‌کردند. در هر شهر و روستا رسم معمول آن بود و هست که وقتی نوزاد به دنیا آمده اگر پسر باشد، قابله کلمهٔ یا «محمد(ص)» و اگر دختر باشد، لفظ یا «فاطمه(س)» را ادا کند. این گفتار او اعلامی بر اینکه نوزاد پسر یا دختر است می‌باشد و کسانی که در اطراف هستند با این گفتار از جنسیت نوزاد آگاه می‌شوند. قابله یا کسان دیگر غالباً مولود را به پدر و کسان نزدیک وی مژده می‌برند و بسته به مقام خود و امکانات آن‌ها هدیه و جایزه خوبی دریافت می‌دارند.

در ترکی خراسانی به ناف «گیندی / Gindi» و در ترکی آذربایجانی و ترکمنی «گوبک / Göbək»

می‌گویند. ترکمن‌های خراسان، قابله را «گوْک آنه»، - به معنای کسی است که ناف کودک را می‌برد - می‌نامند. هنگامی که ماما ناف نوزاد را می‌برد، حاضرین مجلس هر یک به تناسب وضع مالی خود مبلغی به نام «گوْک پولو» / «گیندی پولو» به یمن و مبارکی بریدن ناف نوزاد به او هدیه می‌کنند.

در گذشته مراقبت زائو در ده روز اول بعد از زایمان، بر عهدهٔ کسان نزدیک وی - در درجهٔ اول مادر و بعد خواهر بزرگ او - بود.

در قدیم و در بعضی از خانواده‌های روستایی چاقو، سیخ کباب و اشیاء فلزی هم زیر سر زائو می‌گذاشتند تا مادر و فرزند را به اصطلاح، از «آل / Al»^۱ و شیاطین محافظت کنند. کار دیگری هم لازم بود تا او را از چیلله / Çillə^۲ دیگران حفظ نماید.

در قدیم «قونداق / Qundaq» کردن بچه با چند قطعه چیت و پارچه صورت می‌گرفت. نوزاد را از سینه تا نوک پا می‌پیچیدند و با بندی به نام قونداق باغی می‌بستند. تا چند ماهگی دست‌هایش را داخل قونداق می‌گذاشتند و طفل را کم کم به قنداق عادت می‌دادند.

اهمیت زبان مادری در انتخاب نام نوزاد:

هنگامی که امام حسن^(ع) متولد شد، حضرت فاطمه^(س) به امام علی^(ع) فرمود: اسمی برای این نوزاد بگذارید. حضرت فرمودند: من در اسم گذاردن بر این نوزاد از رسول خدا پیشی نمی‌گیرم. رسول خدا^(ص) وارد شدند، نوزاد را در پارچه‌ای زرد پیچیده، محضر مبارکش آوردند. حضرت فرمودند: مگر من سفارش نکردم که نوزاد را در پارچهٔ زرد نیچید؟ سپس پارچه را از او باز کرده و او را در پارچه‌ای سفید پیچیدند؛ آن‌گاه به علی^(ع) فرمودند: آیا نام برایش گذارده‌اید؟ حضرت علی^(ع) فرمود: من در گذاردن نام بر شما سبقت نخواهم گرفت. پیامبر^(ص) فرمودند: من نیز در نام گذاردن این طفل بر پروردگار عزّ و جلّ پیشی نخواهم گرفت. پس حقّ تعالی

۱- آل موجودی خیالی - افسانه‌ای و زائو ترسان است و در باور عموم ترکان خراسان، موجودی است که اگر زن تازه‌زا را تنها بگذارند، سراغش می‌آید و به او آزار و آسیب رسانده و می‌ترساند.

۲- چیلله، عبارت است از نحسی و سنگینی‌ای که مانع به مقصود رسیدن آدمی می‌شود و بدینوسیله به زائو زیان می‌رساند و در مورد نوزاد موجب بیماری، عدم رشد، چشم‌بد و ای بسا مرگ او می‌گردد.

به جبرئیل فرمود: فرزندی به محمد^(ص) داده شد، محضرش مشرف شو و سلام و تهنیت مرا به او برسان و بگو: علی^(ع) نسبت به تو به منزله هارون^(ع) نسبت به موسی^(ع) است، پس این نوزاد را به نام فرزند هارون اسم بگذار. جبرئیل به زمین آمد، تهنیت خدای تعالی را به پیامبر رساند، سپس گفت: حقّ جلّ جلاله تو را امر می کند که این نوزاد را به اسم فرزند هارون نام گذاری. پیامبر^(ص) می فرماید: نام فرزند هارون چیست؟ جبرئیل گفت: شَبْر. حضرت فرمودند: زبان من عربی است نه عبری! جبرئیل گفت: نامش را حسن بگذار، پس پیامبر او را حسن نامید. در مورد نام گذاری امام حسین^(ع) نیز همین داستان تکرار شد.^۱

رسول اکرم^(ص) نیز بر زبان مادری خود تا حدی حساس بودند که وحی الهی را به خاطر آن به چالش می کشند. این روایت را در این بخش آوردیم تا خواننده به اهمیت زبان مادری در دین اسلام آگاه گردد و بر حفظ این وظیفه شرعی اقدام کند!

انتخاب نام نیک برای کودک:

نام ترکیبی از چند صداست که موجودیت و هویت واقعی یک فرد را در بین جامعه انسانی، در روی زمین و در زمان نشان می دهد؛ لذا اولین و بهترین هدیه والدین به فرزند انتخاب نام نیک و با معنی برای او است.

نام گذاری و انتخاب نام نیک و با معنی آنقدر ارزشمند است که خداوند در تمام ادیان به ویژه در دین مبین اسلام به آن سفارش و تکلیف نموده است. بر والدین تکلیف است که با توجه به شرایط فرهنگ الهی و انسانی و هویت خود، عالمانه و آگاهانه نسبت به انتخاب نام نیک برای فرزندان خود طوری اقدام کنند که با کارنامه، صفات روحی، جسمی، اخلاقی و هویتی فرد تناسب داشته باشد.

وجه تسمیه اسامی در زبان ترکی هم قابل توجه است، زیرا مثلاً «چیچک» در زبان ترکی به معنی گل غنچه می باشد و «گول» در زبان ترکی به معنای «بخند» است.

۱- ابن بابویه، محمد بن علی، مقدمه سید محمد صادق بحرالعلوم، علل الشرائع، ناشر مکتبه الداوری، قم ۱۳۸۵ هجری، ج ۱، ص ۱۳۸

پدران و مادران ما از قدیم بر همه فرزندان خود، نام‌هایی با معانی خوب و عالی می‌نهادند و همواره سعی می‌کردند جامعه و محیط از نام‌های نیک و با معنا بهره‌مند شود و از نام‌های زشت و بی معنا به دور باشد.

با توجه به مفاهیم نام‌های ترکی به خوبی می‌توان پی برد که پدران و مادران از انتخاب اسم در مورد فرزندان خود، چه انتظاری از آن‌ها داشته‌اند. پسران سمبل غیرت، مردانگی، جوانمردی و درست پیشگی و دختران سمبل عفت، زیبایی، خانه‌داری و درست‌کرداری بودند که در مفهوم تک‌تک نام‌ها این خواسته‌ها نهفته است.

به طور کلی امروزه در نقاط مختلف شهرستان‌های خراسان، افراد مذهبی بیشتر اسامی بزرگان دین الهی و ائمه اطهار^(ع) را برای نوزادان انتخاب می‌کنند، علاوه بر آن، اسامی ترکی نیز بر فرزند می‌گذارند. برای دختران بیشتر اسامی ترکی: آیلین، آیلار، آیگول، آغ‌گول، باغدا‌گول، سئوگول، غنچه‌گول، آیدا، آیناز، ائلناز، ساناز، سولماز، سونای، ترلان، مارال، جیران، آتوسا، توران و غیره و برای پسران از اسامی: آیدین، آتیلا، ارسلان، آرمان، بابک، یاشار، قارامان، قلینج، آقاجان، آیاز، بیگ، ترلان، ترکان، تیمور، چنگیز، اسکندر و غیره انتخاب می‌شود.

یئددی گنجه و آد قویماق / Yeddi gecə və ad qoymaq

یکی از مراسم‌های مربوط به نوزاد در بین ترکان خراسان هفتمین شب تولد اوست. این شب «یئددی گنجه و آد قویماق» به معنی «شب هفتم و نام‌گذاری» نامیده شده و معمولاً برای هر نوزادی برگزار می‌شود.

ترکان خراسان براساس روایات اعتقاد دارند که اذان و اقامه گفتن در گوش نوزاد، موجب آرامش روحی کودک و ایمنی وی از شیطان، جنون و بدی می‌شود.

نام‌گذاری نوزاد معمولاً در معیت مهمانانی که دعوت شده‌اند و بعد از صرف شام و پوشاندن لباس سفید به کودک صورت می‌گیرد. ترتیب آنچنان است که مسن‌ترین و با ایمان‌ترین فرد حاضر در مجلس، نوزاد را بر روی دو دست می‌گیرد و ابتدا در گوش راست او اذان می‌گوید و بعد نامی را که طفل در آینده بدان نامیده خواهد شد را از پدر و مادر سوال و به گوش او می‌خواند.

بعد از اذان سه بار در گوش چپ وی اقامه می خواند و به همان طریق نام او را ادا می کند. پس از آنکه نام طفل گذاشته شد، نفر سمت راست شخصی که طفل را در بغل دارد، نوزاد را از وی می گیرد و پس از آنکه روی او را بوسید، با گفتن عبارت «مبارک اولسون انشاءالله» طفل را به شخصی که در سمت راست وی نشسته است می دهد و می گوید: آل چاغانی (اوشاقی) گوله بنزر. یعنی بچه را بگیر که مانند گل می ماند، او نیز بدان طریق عمل می کند و می گوید: «انشاءالله، بویو اوجا اولوب، دونیا گزر.» یعنی انشاءالله بزرگ شده و دنیا را می گردد. چون همه حاضران طفل را در بغل گرفته و تبریک گفتند، او را به مادرش می دهند.

در این مجلس حاضرین جملاتی از قبیل «الله اونو وارسون.» یعنی خدا او را دارا و ثروتمند کند؛ یا «بیگ و سردارسون.» یعنی بزرگ و سردار نماید، به زبان می آورند.

اگر نوزاد اولین اولاد زائو باشد، افراد فامیل برای او هدایایی می آورند. پس از ختم مراسم نامگذاری و صرف شیرینی، دختران و زنان به زدن آل دفه/Əldəfə (دایره) و خواندن یئرلمه/Yerləmə (آواز) به رقص (اویون / Oyun) می پردازند و مجلس را به خوبی و شادمانی برگزار می کنند.

حمام روز دهم (اون سویی / On Suyu):

روز دهم زایمان زائو و نوزاد را باید حمام کنند. در این روز نیز در بیشتر زایمان ها مخصوصاً در شکم اول تشریفاتی از قدیم اجرا می شود که آن را «اون سویی» یعنی حمام روز دهم می خوانند.

مراسم جشن تولد:

بعد از گذشتن یک سال از به دنیا آمدن کودک، در سالروز تولد نوزاد چه دختر و چه پسر برایش جشن تولد (دوغوم گونو) می گیرند. برای این منظور، پدر و مادر کودک، خویشان و نزدیکان، دوستان و همسایگان و از بچه های همسن و سال کودک به مهمانی دعوت کرده، با کیک تولد از آن ها پذیرایی می کنند. معمولاً سفره ای می چینند و در آن گل، شیرینی، میوه و در یک سینی تعدادی شمع به شمار سال های سن بچه قرار می دهند و دیوارهای اتاق را با کاغذهای الوان و

لامپ‌های رنگین تزیین و چراغانی می‌کنند.

پس از صرف شیرینی و میوه، شمع‌ها را روشن می‌کنند و بچه صاحب جشن آن شمع‌ها را فوت کرده و خاموش می‌نماید. کیک را پس از بریدن، قطعه قطعه کرده، میان مدعوین تقسیم می‌کنند. بدیهی است این جشن را با ساز و آواز مبارک باد، با سرود و شادی به پایان می‌رسانند. شعر متن آهنگ ترکی تولد به صورت زیر است.

(توجه: در لهجه غربی ترکی خراسان اغلب حرف «او» به «ای» تبدیل می‌شود. مانند گون:

گین = روز)

عزیزیم بو گون (گین) ده غنچه لر آچار،
اورکدن سئوینیپ هامی شاد اولار.
دوستلارین بو گون ده سننن بیر اولار،
گوی ده قوشلار سنه نغمه لر قوشار.
بالام سننن دوغوم گونون مبارک،
گولوم سننن دوغوم گونون مبارک.

ترجمه: عزیزم امروز غنچه‌ها شکوفه می‌زنند، از ته دل مسرور شده و همه شاد می‌شوند.
دوستان امروز با تو یکی خواهند شد، در آسمان پرنده‌ها برای تو آواز خواهند خواند، فرزندم روز تولدت مبارک. گلم تولدت مبارک.

ال-اله بیز وُرک شادلیق ایلیک،
هامیمیز بیر یئرده مبارک دئییک.
او گون اولسون دئییک تو یون مبارک،
او غلومنینگ- قیزینگ دا تو یون گورک.

ترجمه: دست به دست داده شادی کنیم، همگی مبارک باد بگوییم، به امید روزی که عروسی‌ات را تبریک بگوییم، جشن فرزند پسر و دخترت را نیز ببینیم.